

UDK: 262.4(73 Chicago)*1926*

262.4(497.5 Zagreb)*1930*

323.281(497.1=163.42)*1930*

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 15. 5. 2006.

Prihvaćeno: 13. 10. 2006.

Euharistijski kongresi u Chicagu (1926.) i Zagrebu (1930.) u sustavu političke represije

JURE KRIŠTO

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Dva Euharistijska kongresa pobudili su posebnu pozornost represivnih tijela Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije. Prvi je Euharistijski kongres koji se održao 1926. godine u Chicagu. Drugi je priredio nadbiskup Antun Bauer u Zagrebu 1930. godine. Povod prisjećanju na te eminentno vjerske manifestacije nije njihova duhovna poruka, nego podsjećanje na političko ozračje u kojem su se održali. Položaj Hrvata općenito i katoličkog svećenstva napose u bio je općenito nezavidan, a pogoršao se uvođenjem kraljevske diktature 1929. godine. Mnogi su, naime, zbog vrlo bezazlenih razloga poput nošenja hrvatske trobojnice u bilo kojem obliku završavali na sudovima ili trpjeli žandarmerijske i policijske batine. Pojačao se policijski nadzor nad pučanstvom, a katolički svećenici našli su se na posebnu udaru policijskoga nadzora. Dok je kongres u Chicagu pobudio zanimanje državnih vlasti zbog bojazni negativna utjecaja hrvatskog iseljeničtva na eventualne hodočasnike, Euharistijski kongres u Zagrebu 1930. godine bio je obilježen policijskim nadzorom i žandarmerijskim šikaniranjem. Ovaj je rad temeljen na policijskim izvješćima o pripremama za kongres te o praćenju nekih svećenika i političkih djelatnika. Svećenici su bili praćeni i ranije, o čemu je također riječ na temelju policijskih izvješća. Kongres je ipak bio mirna manifestacija katoličkih vjernika na kojoj se dogodio jedva koji manji politički incident. Vjernici su, nedvojbeno, bili svjesni političkoga značenja vjerske manifestacije bez manifestativnoga pokazivanja i izazivanja vlasti na drastične poteze. To nije spriječilo zagovaratelje jugoslavenskog integralizma da nastave s napadima na Euharistijski kongres i Katoličku crkvu općenito, o čemu se daju u ovome članku određeni pokazatelji.

Ključne riječi: Euharistijski kongresi, represija, Katolička crkva

Uvod

Hrvatska je historiografija u posljednje vrijeme obrađivala položaj hrvatskoga naroda u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca/Kraljevini Jugoslaviji (1918-1941). Autori su se usredotočivali na različite teme iz te problematike: rađanje i razvoj stranaka i njihovi uspjesi na izborima, međusobni odno-

si raznih političkih snaga, kulturna pitanja, socijalna pitanja, međunarodni odnosi i sl.

Nerijetko su ta pitanja bila obrađivana pod snažnim utjecajem političkih i ideoloških gledanja na jugoslavensku državu i svakako drukčije u različitim vremenskim razdobljima. Od nestanka komunističkih režima, što je koincidiralo s raspadom južnoslavenske države i stvaranjem nacionalnih država (uz popratni rat), osjeća se novi polet u obrađivanju tog razdoblja hrvatske povijesti. To se napose osjeća po odabiru i onih tema koje su se do tog prijelomnoga trenutka smatrale nepoželjnima za obrađivanje, štoviše nije se moglo ni pomišljati na njihov odabir. Tako se prišlo sustavnijem istraživanju policijske, žandarmerijske i općepolitičke opresije nad Hrvatima.¹ Posredstvom nekih trećih čimbenika, uspostavljen je čak i svojevrsni dijalog hrvatskih i srpskih povjesničara i o tom razdoblju zajedničke im povijesti.² Organizatori su se vjerojatno nadali da će njihovo posredništvo uroditi ne samo većim međusobnim razumijevanjem povjesničara, nego čak i slaganjem u povijesnoj interpretaciji te zajedničke povijesti. Bilo je to, dakako, naivno vjerovanje, uzrokovano vjerojatno dvostrukom predrasudom da se može doći do istovjetnih historiografskih zaključaka ako se predstave "činjenice" te da je uzrok razmiricama između Hrvata i Srba nedovoljna prosvijetljenost i nedostatak demokratskih navika.

I pitanje vjerskih zajednica, osobito Katoličke crkve, nalazilo je svoje istraživače, iako ne često.³ Najviše je obrađivan odnos državnih vlasti prema Katoličkoj crkvi, a u tom segmentu najčešće su se autori koncentrirali na sklapanje konkordata između Sv. Stolice i južnoslavenske države.⁴ I na tom je području nakon nestanka opresivnoga i protuvjerskoga komunističkoga sustava došlo do novih pomaka. Obrađivane su različite pojave u Katoličkoj crkvi, osobito Hrvatski katolički pokret i Hrvatska pučka stranka koja je iz njega izrasla.⁵ Do sada se ipak nije dovoljno istraživala narav potiračkoga odnosa državne vlasti prema Katoličkoj crkvi kao instituciji, uključujući i svećenstvo, i katolicima kao vjernicima. To je propušteno i u radovima

---

¹Bosiljka JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Zagreb 2002.

²Vidi nekoliko svezaka *Dijalog povjesničara – istoričara*, ur. Hans-Georg Fleck - Igor Graovac, Friedrich-Naumann-Stiftung, Zagreb 2000.-2005.

³Božo GOLUŽA, *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini 1918.-1941.*, Mostar 1995; Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918.*, Zagreb 1994.; ISTI, "Hrvatski katolički pokret od šestosiječanjske diktature do početka Drugoga svjetskog rata (1929-1941)", *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova*, Zagreb 2002., 759-787.

⁴Ivan MUŽIĆ, *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja*, Split 1969.; ISTI, *Katolička Crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Split 1978.; ISTI, *Masonstvo u Hrvala*, Split 1983.

⁵Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret*, Zagreb, 2004.; Zlatko MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u Kraljevini Jugoslaviji, 1919.-1929.*, Zagreb, 1994.; ISTI, "Hrvatski katolički pokret i politika (1903.-1929.)", *Croatica Christiana Periodica*, 25/2001, br. 47, 181-205; ISTI, "Katolici i politika: Spor između stranačkoga Hrvatskog katoličkog pokreta i izvanstranačke Katoličke akcije", *Časopis za suvremenu povijest*, 29/1997, br. 3, 437-456; ISTI, "Hrvatski katolički seniorat i politika (1912.-1919.)", *Croatica Christiana Periodica*, 24/2000, br. 46, 121-161.

koji se izričito bave potiračkim odnosom vlasti prema Hrvatima. Kod srpskih povjesničara koji se bave “kulturnom politikom” u prvoj južnoslavenskoj državi i dalje je prisutan pristup koji odaje predrasude prema Katoličkoj crkvi ili jednostavno nerazumijevanje njezine naravi i aktivnosti.⁶

U ovom radu želim ukazati na neke oblike policijskoga nadzora i praćenja katoličkoga svećenstva u bivšoj južnoslavenskoj državi u kontekstu tadašnje “kulturne politike”. Napose se želim koncentrirati na zainteresiranost policijskog aparata na događaje vezane uz dva Euharistijska kongresa, onaj u Chicagu, SAD, 1926. godine te onaj u Zagrebu 1930. godine.⁷

Kulturna politika srpskog/jugoslavenskog režima

Ulaskom u državnu zajednicu sa Srbijom i Crnom Gorom 1. prosinca 1918. godine, hrvatski se narod upustio u neizvjesnu avanturu koja se pokazala tragičnom. Nepovoljan konačan ishod za njega mogao se naslutiti od samih početaka života u novoj državi. Umjesto svekolika razvoja u “narodnoj” državi, oduzeta mu je autonomija koju su hrvatske zemlje imale u Austro-Ugarskoj Monarhiji, a vlast je bila centralizirana u Beogradu, umjesto sigurnosti i teritorijalne cjelovitosti, Hrvati su izgubili neke tradicionalno hrvatske teritorije, umjesto prosperiteta, bitno je oslabljen gospodarski potencijal Hrvatske, umjesto jednakosti i razvijanja etničke osobitosti, Srbi su prevladali u upravi i državnim službama, a u kulturi i prosvjeti zavladao je srpski hegemonizam, umjesto slobode, represivni oblik vladanja je postao pravilom, a ne iznimkom.⁸ Vlast se osobito isticala represivnošću prema svim slojevima hrvatskoga naroda - seljacima, intelektualcima i svećenicima. Stupovi represivne prakse bili su vojska, žandarmerija i policija. Dok je vojska upotrebljavana za podčinjavanje Hrvatske, žandarmerija je služila za praćenje i kažnjavanje režimu nepoćudnih i “opasnih” pojedinaca i ustanova. Isto je radila i policija, koja je bila usredotočena na gradove.

Nepovoljan položaj Hrvata ogledao se i u postupcima prema Katoličkoj crkvi, kojoj je, barem nominalno i kulturološki, pripadao najveći broj Hrvata. U novonastaloj državi razvila se široka i oštra kampanje protiv Vatikana i katoličkog episkopata. Štoviše, nastojalo se oslabiti, čak i uništiti Katoličku crkvu kao instituciju te umjesto nje stvoriti novu, “narodnu” crkvu, koja je našla svoje oličenje u starokatolicizmu. Vlast je nastojala oko slabljenja povezanosti Katoličke crkve sa Sv. Stolicom, čak oko odcjepljenja od Rima.

⁶ Ljubodrag DIMIĆ, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, I-II, Beograd 1997.; Nikola ŽUTIC, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, Beograd, 1994.

⁷ O Euharistijskom kongresu u Zagrebu 1930. godine opširnije vidi: Jure KRIŠTO i Ivica MIŠKULIN, “Špijuni na hodočašću. Euharistijski kongres u Zagrebu 1930. godine u sustavu represije nad Hrvatima”, *Tkalčić Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, br. 9, Zagreb 2005, 273-326.

⁸ O različitim oblicima centralizacije u državi vidi: Bosiljka JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Zagreb 2002.

Ujedno je nastojala širiti pravoslavlje ne samo u smislu državne vjere, nego i u tradicionalno katoličkim krajevima te prisilnim prevođenjem inovjera- ca na pravoslavlje.⁹

Sastavni dio sustava protukatolištva bilo je i nadziranje katoličkog svećenstva i sankcioniranje njegova navodna političkog djelovanja ili zlorablje- nja vjere u političke svrhe. Bosiljka Janjatić ukazala je na činjenicu da su mnogi katolički svećenici već od 1919. i 1920. godine bili sustavno pra- čeni i nadzirani, od onoga što su i kako propovijedali do njihovih drugih djelatnosti. Iz arhivskog gradiva koje je imala u rukama navela je i nekoli- ko imena tih svećenika: fra Ambrozije Novak iz Vidovca, Vjekoslav Zec iz Tuhelja, dr. Juraj Cenčić iz Konščine [Zlata], Ivan Mikan iz Slunja, Petar Milunić iz Pitomače, Ivan Golubčić iz Semeljaca, đakovački biskup Antun Akšamović te Josip Pavičić iz Crikvenice.¹⁰ Praksa nadziranja svećeničkih aktivnosti svih konfesija, osobito katoličke, pojačala se uvođenjem diktatu- re 1929. godine.

Očekivano, predstavnici Katoličke crkve nastojali su braniti interese Crkve koju su predstavljali, ali nerijetko su bili ponukani da brane i progonjeni narod. Tijekom 1931. i 1932. godine, službeni predstavnici Crkve prosvjedo- vali su protiv nametanja sokolske ideologije katoličkoj mladeži.¹¹ Hrvatska Bogoslovska Akademija napala je 9. ožujka 1932. bezbožnu ideologiju Čeha dr. Miroslava Tyrša, na kojoj je počivalo sokolstvo, a Biskupska konferen- cija je 17. studenog 1932. objavila Poslanicu u kojoj je izložena Tyršova ide- ologija te pozvala roditelje da ne učlanjuju svoju djecu u sokolsku organizaci- ju.¹² Tijekom 1933. godine pojačao se sukob Crkve s državnim vlastima.¹³ U prigodi novogodišnjih čestitanja, papa Pijo XI. upozorio je savjetnika beo- gradske vlade Nikolu Moscatella da se stvari u njegovoj zemlji odvijaju loše i da ne može nikako biti zadovoljan. Pokušaj Moscatellova objašnjavanja papa je prekinuo upozorenjem da Katoličku crkvu ne zanima politika nego samo interesi katolika, a položaj katolika u Jugoslaviji je vrlo nepovoljan.¹⁴ Po povratku Simića iz Beograda, papa Pio XI. primio ga je 3. veljače 1933.

⁹ Vidi: Božo GOLUŽA, *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini 1918-1941*, Mostar 1995.

¹⁰ Bosiljka JANJATIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj*, 56, bilj. 139.

¹¹ Vidi: Zapisnik konferencija jugoslavenskoga katoličkog episkopata 1931, AHBK; I. ČUBELIĆ, "Biskupske konferencije Jugoslavije", *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova*, Zagreb, 2002, 532.

¹² Zapisnik konferencija jugoslavenskoga katoličkog episkopata 1932, AHBK; I. ČUBELIĆ, *Biskupske konferencije Jugoslavije*, 533.

¹³ Vidi: "Izjava" [nadb. A. Bauera], *Katolički list* (dalje: *KL*) 84/1933., br. 4, 26. siječnja, 1.; Dr. K. B. Dokumenti, *KL*, br. 6, 10. veljače, 55-57.

¹⁴ Vidi: Arhiv MIP FNRJ, M. BULAJIĆ, *Misija Vatikana u NDH*, knj. I, Beograd 1982., 206. Poslanstvo je upozoravalo vladu na vrlo negativne posljedice po državni ugled ako se nastavi zategnuta situacija s Katoličkom crkvom u zemlji, Poslanstvo, Pov. br. 4, Rim, 4. siječnja 1933. I francuski veleposlanik pri Sv. Stolici upozoravao je jugoslavenskog predstavnika o moguć- nosti da Vatikan čak prekine odnose s Jugoslavijom, što bi imalo vrlo nezgodne posljedice, Poslanstvo, Pov. br. 8, Rim, 2. veljače 1933.

godine.¹⁵ Papa nije prihvatio njegovo tumačenje o miješanju katoličkog episkopata u politiku kad brani interese katolika.

Ti i slični događaji, primjerice namjera vlade da donese zakon o zabrani djelovanja isusovaca u Kraljevini Jugoslaviji,¹⁶ pogoršali su odnose Crkve s državom, tako da je papa 20. travnja 1933. odbio primiti parlamentarnu delegaciju Kraljevine Jugoslavije.¹⁷

Euharistijski kongres u Chicagu, Illinois, SAD, 20.-24. lipnja 1926. godine

Euharistijski kongres u Chicagu za tadašnji je režim bilo političko, a posredno i sigurnosno pitanje. Režim je pretpostavljao da bi velik broj katoličkih građana mogao ići na kongres, što bi značilo da bi mogli biti u doticaju i pasti pod utjecaj hrvatske emigracije, što se ne bi povoljno odrazilo ni na sigurnost zemlje. Uistinu, u tisku se, osobito katoličkom, razglašavalo održavanje Euharistijskoga kongresa u Chicagu, što je navelo vlasti na misao da bi velik broj katoličkih građana mogao tražiti odlazak u SAD. Vlasti su znale, dakako, da prisustvovanje kongresu ne bi bili jedini motivi zahtjevi građana za odlazak u SAD. Vjerovalo se da će mnogi iskoristiti prigodu održavanja kongresa kako bi ostali u Americi, barem privremeno i ilegalno, u svrhu ostvarenja zarade i ostvarenja kakve-takve budućnosti svojim obiteljima. Stoga je Iseljenički komesarijat Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 8. ožujka 1926. uputilo Nadbiskupskim ordinarijatima Zagreb, Ljubljana i Beograd raspis kojim se građani obavještavaju o opasnostima nelegalnoga ostajanja u SAD, ako bi građani namjeravali iskoristiti prigodu kongresa za takav potez.¹⁸ U raspisu je bila i izjava o snošenju troškova povratka, koju su kandidati za kongres morali potpisati.

Ipak se čini da je briga vlasti bio mogući negativan utjecaj na Hrvate. To je vidljivo iz dopisa i nastojanja vlasti koja su uslijedila. Šef iseljeničkog odsjeka Ministarstva socijalne politike dr. S. Baton uputio je 14. travnja

¹⁵ Poslanstvo, Str. Pov. br. 29/333.; M. Bulajić, *Misija Vatikana*, 207-209.

¹⁶ Vidi: S. BAKŠIĆ, "Zašto Isusovce tjeraju u progonstvo", *KL* 84/1933, br. 8, 23. veljače, 72-79.; Petar GRABIĆ, "Humanitarna i pravna podloga zakon. prijedloga Dr. Gavrančića i drugova o izgonu Isusovaca", *Isto*, 79-80.; "Prijedlog i obrazloženje dra Gavrančića o raspustu i izgonu Isusovaca", *Isto*, 81-82.; "Protest Marijine kongregacije svećenika proti zakonskom prijedlogu o raspustu i izgonu Isusovaca", *Isto*, br. 10, 9. ožujka, 105.; "Pozdravi i čestitke Družbi Isusovoj", *Isto*, 105-106.; "Svećenstvo i narod za Isusovce i biskupsku poslanicu", *Isto*, br. 13, 30. ožujka, 149-150.; Janko ŠIMRAK, "Dr. Gavrančić i izgon Isusovaca", *Isto*, br. 28, 13. srpnja, članak je prenesen iz *Hrvatske straže*; usp.: Nikola ŽUTIĆ, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, 409-410.

¹⁷ Vidi: MIP, pov. br. 7196, 13 travnja 1933, M. BULAJIĆ, *Misija Vatikana*, 215-216.; Nikola ŽUTIĆ, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, 414, 415-416.

¹⁸ Iseljenički komesarijat Kraljevine S. H. S., br. 5739/1926, Zagreb, 8. marta 1926, Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Veliki Župan Zagrebačke Oblasti (dalje: VŽZO), V - 17, 29247/26 (45.397). Potpisan je dr. Fedor Aranicki, šef Iseljeničkog komesarijata.

1926. dopis Velikom županu u Zagrebu, u kojemu mu prilaže prijepis članka "Nepošteno zavaravanje seljačkoga svijeta" iz sušačkoga *Novog Lista* s naputkom da se izvijesti o navodima u članku.¹⁹ Nepotpisani članak je vjerojatno naručilo sam Iseljenički odsjek Ministarstva socijalne politike, jer se u njem doslovce ponavlja briga da građani ne iskoriste kongres za ostajanje u SAD koju je taj odsjek izrazio u navedenom raspisu biskupima. Člankopisac ističe da mnogi prijavljenici za kongres računaju da će za godinu dana koliko im vrijedi putovnica moći zaraditi toliko da pokriju troškove odlaska (oko 30.000 dinara), a možda i nešto više. Znajući uobičajenu "snalažljivost" našega svijeta, to je vjerojatno bila istina. Člankopisac, međutim, izražava brigu za nacionalne interese i upozorava katoličko svećenstvo da bi moralo odvracati taj siromašni svijet od takva nauma, tj. odvracati ih od odlaska na euharistijski kongres. No najzanimljiviji je apel vlastima u posljednjem paragrafu članka da učine "kraj akciji nesavjesnih agenata, kojima je pred očima, u prvom redu, a i jedino, korist njihovih parobrodarskih društava".

Veliki župan Zagrebačke oblasti dopisom 27. travnja 1926. prosljedio je zahtjev o provjeri "verbovanja iseljenika" svojim područnim uredima.²⁰

Ured Velikoga župana Zagrebačke oblasti brzojavno je odgovorio 27. travnja 1926. da se do tada nije moglo opaziti "verbovanje iseljenika za euharistički kongres u Chicagu".²¹ Veliki župan je ujedno molio za upute "glede izdavanje (sic) pasoša za ovaj kongres". Veliki župan je, čini se, tako odgovorio i prije nego su izvješća iz "sreskih" poglavarstava počela stizati. Ta su izvješća doista potvrdila županovo izvješće.²²

Ministarstvo socijalne politike također je brzojavno uputilo da se putovnice izdaju na šest mjeseci, da se molbe predaju odboru za Euharistijski kongres, koji će molbe predati Američkom konzulatu, a taj će popis onih kojima su izdate vize dostaviti Ministarstvu.²³

Kad je Američki konzulat u Zagrebu počeo izdavati vize za odlazak na Euharistijski kongres u Chicagu ispostavilo se da molbenika ima vrlo malo. Iseljenički odsjek Ministarstva socijalne politike uputilo je 13. svibnja 1926. Velikom županu u Zagrebu tri zasebna popisa osoba kojima je Američki konzulat odobrio vize, a Ministarstvo je spremno izdati putovnice na šest mjeseci, ako Veliki župan nema ništa protiv.²⁴ Veliki župan odbio je rješavanje predmeta, jer osobe s popisa ne žive u Zagrebu i jer je Ministarstvo

---

¹⁹ Ministarstvo socijalne politike, Iseljenički odsjek, br. 1909, Beograd, 14. travnja 1926, HDA, VŽZO, V – 17, 29247/26 (45.397).

²⁰ *Isto*. Dopis potpisao kraljevski banski savjetnik Ljuština.

²¹ Veliki Župan Zagrebačke Oblasti, Brzojav, 27. travnja 1926, HDA, VŽZO, V – 17, 29247/26 (45.397).

²² Vidi izvješća iz Zlatara, Ivanca i dr., *Isto*.

²³ Vidi brzojav i prijepis, br. 32414 – 1926, Zagreb, 30. travnja 1926, HDA, VŽZO, V – 17, 29247/26 (45.397).

²⁴ Ministarstvo socijalne politike, Iseljenički odsjek, br. 2837, Beograd, 13. svibnja 1926, HDA, VŽZO, V – 17, 29247/26 (45.397).

brzjavom od 30. travnja 1926. reklo da će izdavati putovnice na temelju popisa Američkog konzulata odobrenih viza, tj. bez dodatne oblasne suglasnosti.²⁵ Zanimljivo je da se dva priložena popisa, oba pisana ćirilicom, ne slažu s navedenim brojevima u dopisu (2829 i 2833), a da se u trećem popisu (br. 2828) nalaze dvije osobe s prebivalištem u Zagrebu. U svakom slučaju, u prvom popisu (pisan latinicom) nalazi se 17 osoba. Pored dvije osobe iz Zagreba (Ivan Denk, trgovac i prof. dr. Hugo Mihalović), zanimljivo je da ih je 6 iz Hrvaca kod Sinja (Jakov Bošnjak, Jela Brodarić, Franjo Buljan, Božo Jerkan, Marija Kelava i Mate Paladin). Na drugom popisu je samo 9 osoba, a na trećem 19 osoba. Očito je da su novinski članci o velikom broju kandidata za kongres u Chicagu i o svećeničkoj zloporabi molba za kongres bili samo sredstva vladine propagande. To je još očitije iz činjenice da su samo nekolicini osoba s tih popisa bile odobrene vize te izdane putovnice.²⁶

Stanje prije održavanja Euharistijskog kongresa u Zagrebu

Za razliku od Euharistijskog kongresa u dalekom Chicagu, onaj u Zagrebu, koji se trebao održati 1930. godine, predstavljao je sigurnosno i političko pitanje. Treba držati na umu da je održavanju kongresa prethodilo kraljevo uvođenje diktature 1929. godine, što je, pak, pojačalo nadzor nad svećenstvom, osobito katoličkim.

Uvođenje diktature bio je kraljev specijalan projekt kojim se trebalo ostvariti stvaranje jugoslavenske nacije na podlozi srpstva. U Proklamaciji kojom je objavio uvođenje diktature kralj Aleksandar I. Karađorđević naznačio je da je cilj njegova vladanja i najviši zakon zemlje narodno jedinstvo i državna cjelina. Pod narodnim jedinstvom mislilo se na integralno jugoslavenstvo, na stvaranje nove i jedinstvene nacionalne svijesti jugoslavenstva. Provedba toga najvišeg zakona zemlje izvodila se kroz izradbu novog zakonodavnog sustava, napose kroz prosvjetni i kulturni program.²⁷ Program na kojem je radio ministar prosvjete Božidar Maksimović bio je predstavljen Ministarskom savjetu 12. ožujka 1929. Bitne sastojnice tog kulturnog i prosvjetnog programa novog režima bile su stvaranje stalnog državnog prosvjetnog programa, izjednačavanje pravopisa i terminologije, unifikacija prosvjetnog zakonodavstva, izradba jedinstvenih udžbenika, uspostava jedinstvenih državnih škola, stavljanje narodne prosvjete u službu držav-

---

²⁵ Veliki Župan Zagrebačke Oblasti, br. 35.537 – 1926, Zagreb, 14. svibnja 1926, HDA, VŽZO, V – 17, 29247/26 (45.397).

²⁶ Veliki Župan Zagrebačke Oblasti, br. 35.969 – 1926, Zagreb, 19. svibnja 1926, HDA, VŽZO, V – 17, 29247/26 (45.397).

²⁷ Izrađeni su zakoni o osnovnim školama, o građanskim školama, o učiteljskim školama, o višim pedagoškim školama, o srednjim školama, o sveučilištima, o uređenju Ministarstva prosvjete, o Glavnom prosvjetnom savjetu, o kazalištima, o umjetničkim školama, o muzejima i čuvanju starina, o knjižnicama, o zadužbinama, o izdavačkoj djelatnosti, o tisku i sl.

ne ideologije.²⁸ Tako je u tom ideološkom sklopu zadaća osnovne škole “da nacionalno odgaja”, pri čemu se misli na izgrađivanje jugoslavenske nacije. Učitelji moraju biti nositelji “državne ideje”, a učiteljske škole moraju proizvoditi kadar koji će biti sposoban promicati tu “državnu ideju”, a udžbenici moraju “odnegovati jednu narodnu dušu i jednu misao”. Taj se program trebao provoditi ne samo putem školskog sustava nego i putem anafalbet-skih tečajeva, domaćinskih škola, poljoprivrednih tečajeva, narodnih čitaonica, narodnih domova i sveučilišta, higijenskih tečajeva, pjevačkih društava, sokolskih društava, što je sve trebalo osigurati sveobuhvatnost i konačni uspjeh.²⁹

Omiljeni izrazi službenih državnih propagatora poput *nacionalno jedinstvo*, *vjerska trpeljivost*, *plemenska ravnopravnost* i sl. bili su zapravo fasada za stvaranje države oko srpstva, za postupnu eliminaciju katolicizma i islama te uvođenje pravoslavlja kao kohezijskog sredstva nove države te za utapanje hrvatskog (i slovenskog) identiteta u srpstvu. Pojačala se propaganda o pravoslavlju kao “narodnoj” *državotvornoj Crkvi*, s čime su se navodno slagali i prosvjećeniji, “narodniji” katolički prelati, poput Josipa Jurja Strossmayera, Franje Račkoga i dr. Katolička crkva je optuživana zbog *klerikalizma*, tobožnjeg programa pape i biskupa da zagospodare svijetom i vode njegovu politiku. čemu se treba suprotstaviti svim sredstvima.³⁰

Posebna uloga za promicanje ideologije integralnog, nacionalnog jugoslavenstva bila je dodijeljena Sokolu, koji je *Zakonom o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije* od 5. prosinca 1929. prerastao od tjelovježbenog pokreta do državne institucije.³¹ Država je isticala Sokol kao eminentno svoju organizaciju, uključujući ga u Zakon o narodnim školama i osiguravajući ne samo izvođenje tjelovježba u školi po sokolskom sustavu nego i obvezno proučavanje sokolske ideologije. Sokol je još više istaknut kao državna institucija zakonskom zabranom učlanjivanja učenika u bilo koju organizaciju *osim* Sokola.

²⁸ Arhiv Jugoslavije, Beograd, dalje: AJ, 138, f-1, Zapisnik sa sednice Ministarskog saveta; usp. Lj. DIMIĆ, *Kulturna politika, II*, 394-398.

²⁹ *Isto*.

³⁰ Vidi: Antun KOROŠEC, “Odnosi između kat. Crkve i države”, *Nova Europa*, Zagreb, br. 1, 1923.; Karlo ETEROVIĆ, “Kat. Crkva u Jugoslaviji”, *Nova Revija*, Makarska, br. 2, 1922.; Roko ROGOŠIĆ, *Priručnik crkvenoga prava s posebnim obzirom na župnike*, Šibenik, 1940. Možda je anakrono, ali ne treba čuditi da se i danas, sedamdesetak godina kasnije te deset godina nakon življenja Hrvata i Srba u odvojenim državama, kod Srba propagiraju identične ideje i slogani; usp. Ljubodrag DIMIĆ, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, I-II, Beograd 1997.; ISTI, “Integralno jugoslovenstvo i kultura 1929-1931”, *Dijalog povjesničara – istoričara*, Hans-Georg Fleck – Igor Graovac ur., 3, Zagreb 2001., 333-352; Nikola ŽUTIĆ, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, Beograd 1994., ISTI, “Vatikan i hrvatstvo u prvoj polovini XX vijeka (do 1941. godine)”, *Dijalog povjesničara – istoričara*, 3, 405-422.

³¹ *Isto*, 425-428. 15. veljače 1930. prihvaćen je Statut o organizaciji i poslovanju Sokola Kraljevine Jugoslavije.

Usporedo s propagandom jugoslavenstva državne su vlasti pojačale represivne mjere protiv hrvatskog stanovništva. Zabranjene su sve nacionalne i vjerske organizacije i sve stranke. Čak je Odjeljenje za državnu zaštitu oduzelo sve zastave mjesnih organizacija i dalo ih pohraniti na sigurno mjesto.³²

Kolikogod je među višom crkvenom hijerarhijom vladalo ozračje pomažanja uspjehu nove države, Crkva se ipak nije mogla složiti s tako sveobuhvatnom državnom ideologizacijom, osobito glede naobrazbe i kulturne politike.³³ Stoga su predstavnici Crkve bili na posebnome udaru državnih represivnih službi. Uistinu, odmah nakon uvođenja diktature, Ministarstvo unutrašnjih poslova zahtijevalo je u ljeto 1929. od različitih državnih tijela da izvijeste o držanju vjerskih službenika.³⁴ Ministra su zanimala ponašanja svih vjerskih službenika te je tražio da mu se nabroje "sve karakteristične ili simptomatične pojave bilo pojedinaca bilo reda".³⁵ Ministar, očito, nije morao objašnjavati u čemu se sastoje "simptomatičnosti" pojava, jer su svi službenici bili svjesni da režim želi znati odnos pojedinaca i redova prema novouspostavljenu diktatorskom režimu. Ministar je još samo zahtijevao najveću moguću diskreciju u obavljanju posla.

Odgovori su ubrzo počeli stizati s različitih razina vlasti.³⁶ Kotarski načelnik u Donjem Miholjcu izvijestio je 30. kolovoza 1929. da su svi svećenici u tom kotaru "u posljednje vrijeme ispravni".³⁷ Izuzetak je katolički svećenik Josip Astaloš, upravitelj župe u *Podravskim Podgajcima*, za koga načelnik kaže da je "nacionalan [...] ali veliki klerikalac".³⁸

---

³² *Isto*.

³³ Srpski povjesničar Lj. Dimić slaže se da je "ceo taj program u svojoj suštini bio protivan ideologiji rimokatoličke crkve, štoviše primjećuje da su postupci vlade upozoravali katolički episkopat "da prosvetna politika režima nastoji ne samo da udalji crkvu iz škole već i da je istisne iz svih poslova koji su se direktno ili indirektno ticali vaspitanja" te da se "mogao očekivati sukob rimokatoličke crkve i jugoslovenskog Sokola", Lj. DIMIĆ, *Kulturna politika, II*, 428. i 429. Stoga čudi da Dimić drži da je protivljenje Katoličke crkve "klerikalizam", motiviran nastojanjem za 'katoličkom restauracijom društva, stvaranjem 'kulturno-religijskog etnocentrizma' te da je to bio "već i prvi znak raspoznavanja i deljenja od svojih komšija i suseda druge vere", *Isto*, 388, 395. Štoviše, protivljenje katoličke hijerarhije sokolskoj ideologiji Dimić proglašava "lažju", *Isto*, 430.

³⁴ HDA, Str. pov. J. B. broj 23282/1929 od 15. kolovoza.

³⁵ HDA, Ured Velikog župana zagrebačke oblasti, Str. pov. J. B. broj 23282/1929 od 15. kolovoza.

³⁶ Tu i tamo se naiđe na izvješće o ponašanju vjerskih predstavnika drugih vjerskih zajednica – kao dojava da su dvojica pravoslavnih vladika, dr. Letić i dr. Hajdin, doputovali u Zagreb te prosljedili za Šibenik – ali većina isprava se odnosi na katolički kler.

³⁷ HDA, dopis Velikom županu u Osijeku, br. 647.

³⁸ Njega su partizani osudili na smrt i objesili u Dalju 1945. godine. Ante BAKOVIĆ, *Svećenici žrtve rata i porača 1941-1945 i dalje*, Zagreb 1994., 35. Josip Astaloš rođen je 20. listopada 1897. u Osijeku. Za svećenika je zaređen 29. lipnja 1914. godine.

U Garešnici je stanje također bilo zadovoljavajuće, osim katoličkog župnika Ante Novaka koji je, prema sudu kotarskog načelnika, “nešto pretjeran katolik” koji osniva orlovsko društvo.³⁹

Za kotarskog načelnika u Đurđevcu samo je upravitelj župe u *Kloštru Podravskom* Mijo Jurić ‘egzilirani pop’, “koji je za federalističko uređenje države”,⁴⁰ što vjerojatno znači da je bio član Hrvatske pučke stranke.

U Našićkom je kraju vjerska situacija bila potpuno zadovoljavajuća, jer je nekoliko franjevac i biskupijskih svećenika odano državnom uređenju, za što su i odlikovani visokim odličjima.⁴¹ Slično je bilo u Bjelovarskom kraju⁴² te u Daruvaru.⁴³

Na temelju izvješća s terena Veliki župan Osječke oblasti mogao je 11. listopada 1929. godine podnijeti sažeto izvješće Odjeljenju Javne bezbjednosti (sigurnosti) Ministarstva unutarnjih poslova u kojem je izrazio zadovoljstvo postojećim stanjem među svećenstvom.⁴⁴

No nije bilo tako u drugim krajevima i mjestima. Franjo Brdarić, župnik u *Koprivničkoj Ivanju* (kotar Ludbreški) zadavao je mnogo briga represivnim organima. Komandir Varaždinske žandarmerijske čete optužio ga je zbog pogrdnoga kritiziranja zakona o osnovnim školama, osobito odredbe da bilo koji učitelj može predavati vjeronauk.⁴⁵ Osim toga, optužio ga je što na prijestolonasljednikov rođendan nije izvjesio državnu zastavu, a općinski bilježnik Marko Španić potvrdio mu je da župnik nikada ne izvješuje državnu zastavu na državne blagdane.⁴⁶ Banska uprava je poslala rješenje, koje je

³⁹ HDA, dopis Velikom županu Osječke oblasti, br. 878. I u drugim se izvješćima spominje nastojanje pojedinih svećenika oko osnivanja orlovskih organizacija. Opširnije o Orlovima i o političkim prilikama vezanima za to vidi: Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret, 1903.-1945.*, Zagreb 2004. Ante Novak rođen je 4. siječnja 1889. u Jakopovcu kraj Novog Marofa. Za svećenika je zaređen 23. srpnja 1914. godine.

⁴⁰ HDA, dopis Velikom županu Osječke oblasti, br. 621., br. 673. Mijo Jurić rođen je 27. rujna 1887. u St. Poljani kraj Donje Stubice. Za svećenika je zaređen 1909. godine.

⁴¹ HDA, dopis Velikom županu Osječke oblasti. Opširnije vidi: Jure KRIŠTO, “Špijuni na hodočašću”

⁴² HDA, dopis Velikom županu Osječke oblasti, br. 19.

⁴³ HDA, dopis Velikom županu Osječke oblasti, br.864.

⁴⁴ Veliki župan Ministarstvu unutarnjih poslova, broj 94/1929 Str. Pov.

⁴⁵ HDA, Grupa XXIV, inv. br. 38, dopis Okružnom inspektoratu Varaždin, br. 125. od 22. travnja 1930. *Pravilnik o izvršenju odredaba o verskoj nastavi i privatnim školama po Zakonu o narodnim školama od 5. prosinca 1929. godine* određuju: § 1. Roditelji ili zakoniti staratelji dece svoju želju, da li će njihovoj deci predavati veronauku sveštenik ili učitelj dotične konfesije (§ 43. Zak. o lar. školama) izjavljuju prilikom upisa dece u prvi razred narodne škole (citirano u: *Katolički list*, 81/1930., br. 41, 23. siječnja, 43-44). Franjo Brdarić rođen je 16. siječnja 1885. u Križevcima. Za svećenika je zaređen 14. srpnja 1907. godine. Ova njihova izjava važi za celo vreme osmogodišnjeg školovanja njihove dece u narodnim školama i ne može se ni u kome slučaju menjati. Ovu će izjavu upravitelj škole čuvati u školskoj upravi.

⁴⁶ HDA, Grupa XXIV, inv. br. 38, dopis Okružnom inspektoratu Varaždin, br. 830 od 8. rujna 1930.

potpisao banski savjetnik Ribar “po naredjenju bana”,⁴⁷ te prijepis presude župniku Brdariću na ‘novčanu globu u iznosu od 500 Din.’⁴⁸

Kotarski načelnik u Slavonskome Brodu optužio je Marka Tvrtkovića, župnika u *Oprisavcima*, za omalovažavanje i vrijeđanje državnih službenika.⁴⁹

Komandir Žandarmerijske stanice u Perušiću Stevo Gavrilović optužio je dekana i župnika kanonika Hinka Košaka da je “*izvjesio na kapelicu protiv državnu zastavu t.j. hrvatsku.*”⁵⁰

Euharistijski kongres u Zagrebu 1930. godine

Režim je nakon uvođenja diktature bio osjetljiv na svako veliko okupljanje u hrvatskome narodu, osobito ako ga je organizirala Katolička crkva. Režim se bojao iskorištavanja euharistijskog kongresa u političke svrhe, te je preko svojih služba reagirao i na najmanje znakove političkoga gibanja u svezi s kongresom. Prvo upozorenje o političkoj opasnosti stiglo je iz Velike Gorice 17. srpnja 1930. godine. Kotarski načelnik Troyer javio je Odjeljenju za državnu zaštitu Kr. banske uprave Savske banovine da je “*od pouzdane osobe saznao, da se među pučanstvom toga sreza šire glasine kako je vodstvo bivše Hrvatske seljačke stranke pozvalo seljaštvo ovog sreza, [prekriženo u originalu] da u što većem broju prisustvuju Euharističkom kongresu ... te da sa sobom ponese zastave bivših mjesnih organizacija, pošto će se tih dana odlučiti o samostalnosti Hrvatske.*”⁵¹ Bilo bi to teško izvedivo, budući da je raspisom od 17. siječnja 1929. (I. B. Br. 1071).

Banska uprava Savske banovine sa svoje je strane 21. srpnja 1930. obavijestila sve kotarske načelnike i sva predstojništva gradskih policija “*da bivši funkcioneri hrvatskog sokola agituju za euharistički kongres u Zagrebu i to naročito u okolici Zagreba. Za tu agitaciju da su spremni potrošiti i 30 hiljada dinara.*”⁵² Režim je pokazao da su u strahu velike oči kad je upozorio na sokolsku ideologiju i opasnost koja od nje prijeti te zahtijevao izvješće

⁴⁷ HDA, Grupa XXIV, inv. br. 38, dopis Sreskom načelniku u Ludbregu, br. 26606 od 26. rujna 1930.

⁴⁸ HDA, Grupa XXIV, inv. br. 38.

⁴⁹ HDA, Grupa XXIV, inv. br. 35, dopis Kralj. banskoj upravi Savske banovine, br. 825 od 14. lipnja 1930. Marko Tvrtković rođen je 30. listopada 1868. u Fojnici (Bosna i Hercegovina). Za svećenika je zaređen 1896. godine. Mirovinu je proveo na Ilidži kraj Sarajeva u Vrhbosanskoj nadbiskupiji.

⁵⁰ HDA, Grupa XXIV, inv. br. 35, dopis Kotarskome načelniku u Perušiću, br. 407 od 22. srpnja 1930. Hinko Košak rođen je 7. rujna 1874. u Rijeci. Za svećenika je zaređen 1897. godine.

⁵¹ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3., dopis od 17. srpnja 1930.

⁵² HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 2., dopis br. 21977/II. Pov. 1930.

o svim sličnim pojavama.⁵³ Izvješća koja su stizala iz Samobora⁵⁴, Siska⁵⁵, Crikvenice⁵⁶ i drugih mjesta potvrđivala su da strahu nije bilo mjesta.

Izvješće policijskoga komesara dr. Jurja Špileca iz Zagreba⁵⁷ prenosi uvjerenje da predstojeći kongres treba ocijeniti negativno zbog njegovog "plemenskog karaktera", tj. hrvatskoga. Također iznosi mišljenje da je kongres upriličan kao napor "Crne internacionale" da protuteži minulome Sokolskome sletu u Beogradu. Iz razgovora s pristašama hrvatskih političkih stranaka, uključujući i HSS, i "zagrebačkim purgerima" izvješćivač saznaje da se vrlo pozitivno odnose prema predstojećem kongresu "kako u političkom tako i vjerskom pogledu". Svi su se, međutim, složili da će kongres financijski biti vrlo koristan gradu Zagrebu.

I izvješće policijskoga upravnog pomoćnika Paunovića od 31. srpnja 1930. najviše se bavi predstojećim Euharistijskim kongresom.⁵⁸ On je uvjeren da se iza kongresa "krije jedna klerikalno politička akcija" koja smjera na buduću "klerikalnu političku partiju" koja bi se oformila u novouspostavljenom parlamentarnom sustavu. Izvješćivač misli da kongres ima "čisto plemensku hrvatsku boju", čime Katolička crkva želi napose privući pristaše HSS-a. Paunović problematizira uključivanje u program "organiazcije Križara", jer je to znak da se želi kontrirati Sokolskom sletu na kojem se pokazalo "oduševljenje pristalica jugoslavenstva za narodno jedinstvo". Stoga Paunović preporučuje "rasturanje organizacije Križara i zabran[u] njihovog daljnjeg rada".

Predstojništvo gradske policije u Varaždina izvijestilo je da nema dokaza da HSS poziva seljake na odlazak na Euharistijski kongres te da će tamo ići mnogo manje svijeta nego što se nada i očekuje svećenstvo.⁵⁹

Policijska kontrola poštanskih pošiljaka, međutim, bila je povod za pojačanu opreznost. Upravnik zagrebačke policije dr. Janko Bedeković⁶⁰ javio je Odjelenju za državnu zaštitu MUP-a da je u poštanskom uredu na glav-

⁵³ Isto. Hrvatski sokol, koji je osnovan 1874. godine u Zagrebu, prošao je, kao i cjelokupno hrvatsko društvo, kroz nekoliko sudbonosnih razdoblja. Najsudbonosnije je bilo ujedinjenje 1919. godine hrvatskih i srpskih društava. Uskoro su hrvatski sokolaši shvatili da je to ujedinjenje trebalo biti utapanje u program (veliko)srpskog projekta te su 1922. pristupili obnovi Hrvatskog sokola i ponovnome usvajanju hrvatskog obilježja sokolstva. To se, daka-ko, nije svjedočilo velikosrpskim krugovima, što svjedoči i opaska Banske uprave o ideologiji Hrvatskoga sokola. Opširnije o Hrvatskome sokolu vidi: Zlatko VIRČ, *Hrvatski sokol u sjeveroistočnoj Hrvatskoj*, niz monografije 4, Vinkovci, 1998.

⁵⁴ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, dopis br. 293 od 22. srpnja 1930.

⁵⁵ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, dopis br. 967 od 24. srpnja 1930.

⁵⁶ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, dopis br. 28. srpnja 1930.

⁵⁷ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 1., dopis bez br. od 31. srpnja 1930.

⁵⁸ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, izvještaj od 31. srpnja 1930.

⁵⁹ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, dopis br. 1633 od 2. kolovoza 1930.

⁶⁰ Dr. Janko Bedeković potomak je hrvatskoga plemenitaškog roda Bedeković. No s vremenom se udaljio od plemenitosti i od hrvatstva. Čini se da je postao i pravoslavac, vjerojatno zbog političkog oportunizma. Bilo kako bilo, Bedeković je razvio neograničenu odanost

nome kolodvoru policija pronašla više pisama u kojima se nalazio letak "Hrvatskom seljačkom narodu", koji je završavao poklicima "Živio dr. Vladimir Maček – Živila sloga hrvatskog seljačkog naroda".⁶¹ Letak je također pozivao hrvatske seljake da na Euharistijski kongres dolaze pod hrvatskim zastavama i okićeni hrvatskim trobojkama. U njima su bile i pogrde priređivačima kongresa zbog toga što su pozvali "veliko-srpsku pravoslavnu vladu, da sudeluje na ovom katoličkom kongresu".⁶²

Političke aktivnosti oko Vladka Mačeka, vođe HSS-a, bile su razumljive u kontekstu vremena i političkoga stanja u državi. Hrvati su poslije ranjavanja i ubojstva njihovih političkih predstavnika u beogradskom parlamentu bili više nego ogorčeni odnosom srpskoga režima prema njima. Uhićenja, praćenja, progoni, maltretiranja i šikaniranja svake vrste dosegnula su vrhunac tom nezapamćenom političkom provokacijom. Stanje se još više pogoršalo nakon uvođenja kraljeve diktature 1929. godine. U kontekstu pojačanoga maltretiranja građana i Maček je uhićen te mu je 24. travnja 1930. priređeno suđenje i to u Beogradu, što je izazvalo i međunarodnu pozornost.⁶³ Time je Maček dobio simboličku vrijednost vođe hrvatskoga naroda gotovo u jednakoj mjeri koju je posjedovao Radić prije svoje smrti.

Razumljivo je, stoga, bilo uzbuđenje režima zbog letaka koji veličaju Mačeka i pozivaju građane da na Euharistijskome kongresu istaknu hrvatske trobojnice, koji je i inače bio opsjednut opasnostima po njega te poduzeo sveobuhvatno praćenje svih hrvatskih staleža. Maček je bio policijska preokupacija i u svezi s Euharistijskim kongresom u Zagrebu 1930. godine. Upravnik zagrebačke policije javio je 30. srpnja Odjeljenju za državnu zaštitu Ministarstva unutarnjih poslova da su kanonika Stjepana Korenića⁶⁴ u njegovoj kuriji (Kaptol 15) posjetili Vladko Maček, Ivan Pernar i Milan

---

(veliko)srpskim planovima te se stavio u službu njihova provođenja upotrebljavajući brutalnost prema hrvatskim protivnicima tim planovima. Njegova odanost režimu nedvojbeno je bio odlučujući čimbenik u njegovu odabiru za glavnoga policajca u Zagrebu u dva navrata, prvi put od kraja 1924. do 1926., drugi put od travnja 1929. do 1935. Očito je bio osoba velika povjerenja velikosrpskog režima, jer je odabiran za pacifikatora Hrvatske i Hrvata u najkritičnijim razdobljima, u vrijeme stasanja Radićeva republikanskog pokreta i u vrijeme provedbe kraljeve diktature. Kralj Aleksandar nije krio da je Bedeković služio za obavljanje prljavih poslova. Između te dvije službe (1926.-1929.) službovao je u Ministarstvu unutarnjih poslova u Beogradu. Prije prve službe vrhovnoga policajca u Zagrebu službovao je kao kotarski predstojnik u Sušaku i Crikvenici, gdje je brutalno progonio svako izražavanje hrvatstva. Bedeković se 1925. godine na službenim dopisima potpisivao ćirilicom. Skončao je, čini se, kako je i živio, završivši u umobolnici u Vrapču te mu se ni godina smrti ne zna sa sigurnošću (vjerojatno 1938.). O Bedekoviću su pisali: Josip HORVAT, *Živjeti u Hrvatskoj 1900-1941. (Zapisci iz Nepovrata)*, Zagreb, 1984, 309-312; Bosiljka JANJATOVIĆ, "Represija spram Hrvatske republikanske seljačke stranke u Crikvenici 1923. godine", *Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka*, 35.-36./1994., 237-253; Ista, *Politički teror*, passim.

⁶¹ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, prijepis letaka.

⁶² HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, dopis br. 14546 Prs. 1930 od 30. srpnja 1930.

⁶³ Vidi: B. JANJATOVIĆ, *Politički teror*, 274-276.

⁶⁴ Stjepan Korenić (Bosiljevo, 1856. - Zagreb, 1940.) svećenik i političar. Pučku je školu završio u Karlovcu, a gimnaziju u Karlovcu i Zagrebu. Bogosloviju je studirao u Zagrebu. Za svećenika

Šufflay, gdje su se zadržali “punih pet sati”.⁶⁵ Bedeković je prenosio pouzdanu dojavu da “su dr. Maček i drugovi svim mogućim načinom i sredstvima nastojali da nagovore crkvene krugove, da se Kraljevska vlada ne pozove na euharistički kongres. U slučaju poziva da su se zapretili, da će u narodu raditi protiv euharističkog kongresa.”⁶⁶

Na temelju Bedekovićevih izvješća Ministarstvo unutarnjih poslova upozorilo je 5. kolovoza Kraljevsku bansku upravu u Zagrebu da će predstojeći Euharistijski kongres u Zagrebu biti “manifestacija klerikalizma iz cele Jugoslavije, koja je i ranijih godina održavana”, koju bi pristaše ukinutih stranaka mogle “ovu čisto versku manifestaciju iskoristi[ti] u svoje ciljeve, t. j. u proturežimske”.⁶⁷

Kako su to oni mogli zlorabiti? Upravnik policije u Zagrebu obavijestio je bansku upravu Savske banovine o planovima da hodočasnici na Euharistijskom kongresu nose “hrvatske trake” te je molio da se naredi lokalnim župnicima da obavijeste narod kako je to zabranjeno zakonom.⁶⁸ Nekoliko dana kasnije, upravnik je javio banskoj upravi da će se na čelu procesije nositi papinska zastava te molio za postupanje ako se uz nju ne bi nosila i državna zastava Kraljevine Jugoslavije.⁶⁹ Načelnik upravnog odjeljenja Banske uprave odgovorio je “[p]o naredbi bana” “da to na svaki način onemogućite najprije na shodan i taktičan način, a u slučaju potrebe i spriječite.”⁷⁰ Očekivano, glavni policajac je molio Bansku upravu da se kontroliraju članovi hrvatskih sokolskih društava te zabrani dolazak seljaka na konjima.⁷¹ Izvješća iz provincije upravo suprotna sadržaja nisu mogla odstraniti Bedekovićeve strahove.⁷²

---

je zaređen 1881. Bio je kapelan u Petrinji. God. 1896. postao je urednik zagrebačkoga “Katoličkog Lista”. Na toj je dužnosti ostao do 1904. Kanonik je postao 1915. Jedan je od organizatora katoličkog pokreta u Hrvatskoj. Uredio je brzoisne zapiske s Prvoga hrvatskog katoličkog sastanka u Zagrebu (1900.). U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Kraljevini Jugoslaviji politički je djelovao s pozicija centralističko-unitarističke Samostalne demokratske stranke, na čijem je čelu bio Svetozar Pribičević.

⁶⁵ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, br. 14.556/Prs. Podvučeno u izvorniku. Također se daje uputa na “Izveštaj o pratnji bivših političara od 6. jula t.g. broj 12.600/Prs. Bedeković također izvješćuje da je Korenića 11. srpnja posjetio Većeslav Vilder, te drugi dan TrUmbića “dva svećenika, obadva krupni i debeli”, koje njegove službe nisu drukčije identificirale.

⁶⁶ *Isto.*

⁶⁷ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 2., dopis br. 27.395 od 5. kolovoza 1930.

⁶⁸ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 2., dopis br. 13.987/Prs. od 30. srpnja 1930.

⁶⁹ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 2., dopis od 5. kolovoza 1930.

⁷⁰ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 2., dopis br. 23581-II-Pov. od 8. kolovoza 1930.

⁷¹ *Isto.*

⁷² Vidi izvješća kotarskih načelstva u Valpovu br. 788 Pov., Čakovcu br. Strog. Pov. 44 i u Slunju br. 884 te komandira Savskog žandarmerijskog puka, Pov. OB. br. 605 (HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3.).

Održavanje kongresa

Iz Programa Euharistijskoga kongresa može se zaključiti da je kongres organizacijski bio velik pothvat, a veličinom “neviđen prizor”.⁷³ U jednom dopisu upravnik zagrebačke policije zadovoljno je izvjestio da je do 8 sati prije podne 15. kolovoza vlakom stiglo 10.253 hodočasnika, iako ih je bilo najavljeno gotovo 16.000.⁷⁴ No iz policijskih izvješća imamo potpuniju sliku održavanja kongresa. Policijski upravitelj Bedeković izjavio je da se prvo zborovanje 15. kolovoza održalo u velikoj dvorani Zagrebačkog Zbora. Zborovanje je otvorio predsjednik središnjeg odbora za pripremu kongresa biskup Dominik Premuš, a za predsjednika zborovanja bio je izabran Fran Kukuljević, veliki župan u miru.⁷⁵ Predsjednik je predložio slanje brzojava Sv. ocu Papi Piju XI. te kralju Aleksandru. Uz sadržaj brzojava kralju Bedeković je primjetio: “*da je sadržaj brzojava upućenog Sv. Ocu Papi pun topline i izražaja vernosti, dok je sadržaj brzojava upućenog Njegovom Veličanstvu Kralju vrlo kratak i suhoparan. Dobija se dojam, da je brzojav Njegovom Veličanstvu Kralju upućen tek dužnosti i reda radi, a ne iz osećaja ljubavi i privrženosti. Vidi se to i po tome, što je prvo predložen pozdravni brzojav za Papu, a tek onda za Njegovo Veličanstvo Kralja.*” Nije također propustio primijetiti da je slušateljstvo pljeskalo i klicalo na spomen Isusa Krista kao “našega preuzvišenoga Kralja”.⁷⁶ Ne čudi što je Bedeković citirao zaključnu misao iz predavanja rektora Visoke pedagoške škole dr. Stjepana Bosanca o “Vjerskoj obuci u školi”, jer je Crkva izražavala neslaganje sa školskim zakonodavstvom koje je uveo kralj nakon zavođenja diktature.

U sklopu Euharistijskog kongresa sudionicima je 16. kolovoza u večernjim satima priređen vatromet na igralištu športskoga kluba “Concordia”. Tom se prilikom dogodila velika nesreća kad je vlak naletio na gledatelje vatrometa koji su se natiskali na tračnice te usmrtio pet osoba i mnoge ozlijedio.⁷⁷

⁷³ *Spomenica na Euharistijski kongres Zagreb 1930*, knjižica formata 21,5X12,5 cm, bez datuma i mjesta objavljivanja; Dr. K. B., “Katolička Crkva i Hrvatstvo”, *KL*, 81/1930, br. 36, 4. rujna, 457.

⁷⁴ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 2, dopis br. 15.704/Prs. od 15. kolovoza 1930. U izvješću za 15. kolovoza smanjio je broj prispjelih vlakovima na 12.300, a povećao broj najavljenih na 19.250, HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, dopis 15.750/Prs. od 16. kolovoza 1930.

⁷⁵ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, dopis 15.750/Prs. od 16. kolovoza 1930.

⁷⁶ *Isto.*

⁷⁷ HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 3, dopis br 9283 od 17. kolovoza 1930. Nastradali su: Franjo Čepin (50 god.), Matilda Žičkar (20), Josip Kurtačić (15), Vinko Cepaj (8), Julka Rencetić (35), HDA, Grupa XXIV, EUK, fasc. 2, izvješće Jovana Doslića bez br. od 19. kolovoza 1930.

Zaključak

Katoličko svećenstvo bilo je predmet nadgledanja i praćenja državnih represivnih tijela od samog početka života nove države. Euharistijski kongres u Chicagu služi samo za ilustraciju pitanja s kojima se su se ta tijela bavila.

Zavođenjem kraljevske diktature 1929. godine život se mnogim Hrvatima promijenio utoliko što su osjećali još veću nepravdu u odnosima vlasti prema njima i što su mnogi zbog vrlo bezazlenih razloga završavali na sudovima ili trpjeli žandarmerijske i policijske batine i druga šikaniranja. Pojačao se policijski nadzor nad pučanstvom, a katolički svećenici našli su se na posebnu udaru policijskoga nadzora.

Euharistijski kongres u Zagrebu 1930. godine održao se u vrijeme najtežih policijskih šikaniranja stanovništva, što je utjecalo i na njegovo održavanje. Policija je pomno pratila tko dolazi na kongres, kakve barjake i drugo znakovlje će biti nošeno, kakve političke poruke će biti odašiljane i tko sve od članova zabranjenih stranaka sudjeluje u pripremanju kongresa.

Kongres je bio mirna manifestacija katoličkih vjernika na kojoj se dogodio jedva koji manji politički incident. Istina, policija je prije održavanja kongresa koristila sva sredstva kako bi dala do znanja da ni najmanji znakovi političkoga izglasavanja neće biti tolerirani, ali je glavni razlog za mirno odvijanje kongresa u stajalištu vjernika da sudjeluju u vjerskoj manifestaciji. Vjernici su, nedvojbeno, bili svjesni političkoga značenja vjerske manifestacije bez manifestativnoga pokazivanja i izazivanja vlasti na drastične poteze.

SUMMARY

EUCCHARISTIC CONGRESSES IN CHICAGO (1926) AND ZAGREB (1930) IN A SYSTEM OF POLITICAL REPRESSION

Two Eucharistic congresses deepened the awareness of the repressive bodies of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia. The first is the Eucharistic congress which was held in Chicago in 1926. The second one was organized by Archbishop Antun Bauer in Zagreb in 1930. The purpose of this reminiscence is not to examine the spiritual message of these eminently religious occasion, rather to recollect the political atmosphere in which they were held. The situation at the time for Croats and especially the Catholic clergy was, generally speaking, not enviable, it was substantially worsened by the introduction of the royal dictatorship in 1929. Many, for instance, ended up in court or suffered beatings from the *gendarmes* for such innocuous reasons as carrying the Croatian tricolored flag. Police surveillance of the people was increased, and Catholic clergy in particular found themselves being watched. While the congress in Chicago drew the attention of the state authorities due to their fear that the pilgrims from Croatia would be exposed to the negative influence of Croatian emigrants, the Eucharistic Congress in Zagreb in 1930 was characterized by police surveillance and harassment by *gendarmes*.

This work is based on police reports about the preparations for the congress and the surveillance of certain priests and politicians. As revealed by the police reports, priests had been followed before. The Congress was nevertheless a peaceful manifestation of the Catholic faithful at which not the least political incident occurred. The faithful were certainly aware of the political implications of the religious congress without going so far as to provoke a drastic reaction from the authorities. This did not prevent the proponents of Yugoslav integralism from continuing their attacks on the Eucharistic Congress or the Catholic Church in general, of which their is some evidence.

Key words: Eucharistic Congresses, Repression, Catholic Church